

АНАЛІЗ ПАЛАЦОВО-ПАРКОВИХ КОМПЛЕКСІВ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ XVIII-XIX СТОЛІТТЯ

¹Вінницький національний технічний університет

Анотація

У роботі здійснено аналіз палацово-паркових комплексів Вінницької області, сформованих у XVIII-XIX століттях, з урахуванням стилістики, планувальних принципів, історичних передумов та сучасного стану збереження. На основі дисертаційних досліджень, наукових статей та офіційних джерел розглянуто найтиповіші риси класицистичних та неокласицистичних садиб Поділля, серед яких визначальне місце займають Немирівський палац Щербатової, садиба Грохольських у П'ятничанах, комплекси Тульчинського та інших маєтків. Показано особливості архітектурної композиції, характерних ландшафтних рішень та проблеми сучасного використання та охорони пам'яток.

Ключові слова: Вінниччина, палацово-парковий комплекс, класицизм, маєток, Поділля, архітектурна спадщина.

Abstract

The work analyzes the palace and park complexes of the Vinnytsia region, formed in the 19th century, taking into account the stylistics, planning principles, historical prerequisites, and the current state of preservation. Based on dissertation research, scientific articles, and official sources, the most typical features of classicist and neoclassicist estates of Podillia are considered, among which the Nemyriv Palace of Shcherbatova, the Grokholsky estate in Pyatnychany, the Tulchynsky complexes, and other estates occupy a decisive place. The features of architectural composition, characteristic landscape solutions, and problems of modern use and protection of monuments are shown.

Keywords: Vinnytsia region, palace and park complex, classicism, estate, Podillia, architectural heritage.

Вступ

Палацово-паркові комплекси Вінницької області посідають важливе місце в культурній спадщині Поділля, оскільки відображають соціально-економічні, естетичні та політичні процеси XVIII-XIX століття. Розвиток садибної архітектури в регіоні був пов'язаний із діяльністю шляхетських родів, які переймали європейські стильові тенденції та адаптували їх до місцевих традицій. Саме в цей період Поділля сформувало один із найрепрезентативніших ансамблів класицистичних садиб в Україні [1]. Значна частина цих комплексів розташовувалася в сільській місцевості, що було зумовлено аграрним характером економіки та землевласницькою структурою суспільства [1].

Особливе місце серед ансамблів займають Немирівський палац Щербатової, садиба Грохольських у П'ятничанах та менші дворянські комплекси, які зберегли фрагменти ландшафтної та архітектурної структури. Вивчення цих об'єктів дозволяє глибше зрозуміти трансформацію просторової організації, стильових особливостей та функціональних рішень упродовж XIX століття.

Результати дослідження

Аналіз палацово-паркових комплексів Вінницької області XVIII-XIX століття засвідчує, що їх архітектурна та ландшафтна структура формувалися під впливом європейської стилістики, землевласницької культури, соціального становища регіону та природних умов Поділля. Садиби цього періоду зазвичай становили цілісні ансамблі, у яких палац, парк, господарські споруди та під'їзні алеї створювали композиційну систему, побудовану на принципах симетрії, перспективності та гармонійного поєднання з навколишнім ландшафтом.

Більшість палацових резиденцій Поділля орієнтовані на класицистичну традицію, що проявляється

у використанні строгих пропорцій, ордерних елементів, колонних портиків, фронтонів та чітких осей композиції [1]. Саме цей стиль визначав зовнішній вигляд найвідоміших маєтків регіону і формував їх репрезентативний характер. Водночас у другій половині XIX століття активно проникають неокласицистичні та еклектичні тенденції, що спостерігається в палаці Щербатової в Немирові [3].

Палацові будівлі

Немирівський палац, як один із найбільш вивчених об'єктів, демонструє поєднання монументальної неокласицистичної архітектури з палацевими планувальними схемами, характерними для великих європейських резиденцій (рис.1). Основний корпус має чітку симетрію, ритм пілястр, протяжний фасад і розвинуті відкриті тераси, що підкреслюють їхній парадний характер. Значна реконструкція, здійснена Марією Щербатовою, змінила внутрішні приміщення, але залишила первісну архітектурну композицію фасадів [6].

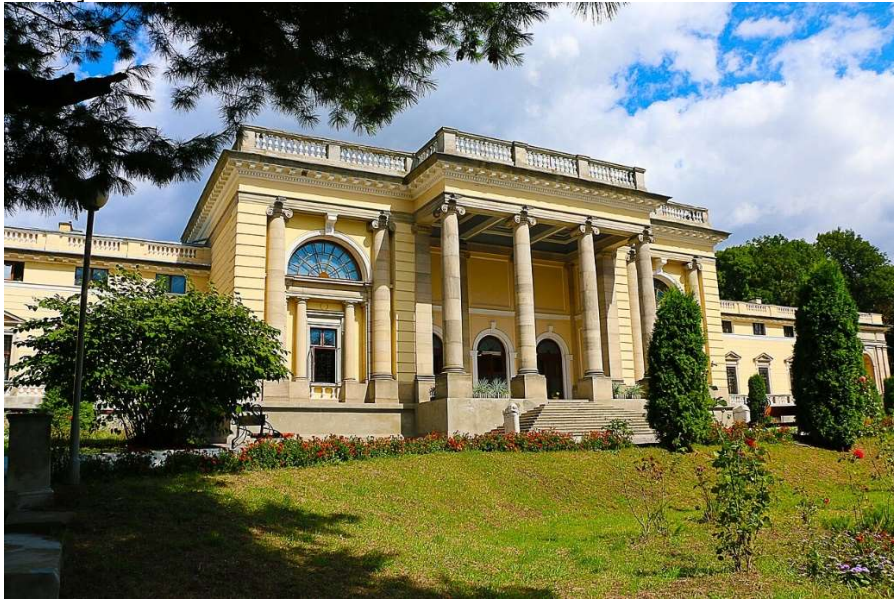

Рис.1 - Палац княгині Щербатової у Немирові (сучасний вигляд)

Палац Грохольських у П'ятничанах відомий своєю регулярною композицією. Хоча частина споруд не збереглася, за описами та архівними матеріалами музейних установ відомо, що центральний об'єм палацу доповнювали флігелі, господарські приміщення та алеї, організовані за суворою симетрією (рис.2) [5].

Рис.2 – Палац Грохольських у П'ятничанах (сучасний вигляд)

Тульчинський палац Потоцьких - один із наймасштабніших палацово-паркових комплексів Поділля, що за масштабом і архітектурними особливостями наближається до західноєвропейських королівських резиденцій. Центральний двоповерховий корпус, збудований у стилі раннього класицизму, вирізняється монументальним шестиколонним портиком коринфського ордера, суворою симетрією та чіткою геометрією фасадів. Первісний регулярний парк мав пряму під'їзну алею, партер перед головним входом і систему бічних алей, що формували видові коридори у бік навколишнього ландшафту. Значна частина паркової композиції була втрачена у XX столітті, проте збережені фрагменти підтверджують первісну геометричну структуру ансамблю (рис.3) [1].

Рис.3 – Палац Потоцьких, головний корпус (сучасний вигляд)

Парки та ландшафтні рішення

Ландшафтні компоненти відігравали важливу роль у формуванні художнього образу садиби. У Немирівському парку, площа якого була доведена до 85 га, домінує ландшафтний стиль з хвилястим рельєфом, видовими точками, відкритими галявинами, каскадом озер та великою кількістю декоративних дерев і рідкісних ботанічних видів [4]. Таке планування відповідало модернізації європейських парків кінця XIX століття.

Для садиб Грохольських характерна поєднаність регулярної частини перед палацом та вільної ландшафтною у глибині парку. Такий комбінований прийом був типовим для Поділля, оскільки дозволяв одночасно демонструвати статус власників і створювати комфортний природний простір для відпочинку.

У малих садибах парки були компактні, із домінуванням фруктових і декоративних дерев, інколи з невеликими водоймами та господарськими зонами. Однак навіть у них прослідковується вплив європейських тенденцій - подовжені перспективи алей, декоративні групи насаджень, місця для прогулянок.

Композиційні принципи та функціональне зонування

У досліджених комплексах чітко виділяються такі компоненти:

- парадна зона перед палацом;
- головна композиційна вісь;
- під'їзна алея (часто липова);
- парк (регулярний або ландшафтний);
- господарська зона на периферії;
- водойма, орієнтована на формування видового акценту;
- допоміжні будівлі (флігелі, стайні, льодовні).

Така структура була майже універсальною для подільських маєтків і відповідала функціональності садибного комплексу як резиденції, господарського центру й осередку соціального життя [1].

Сучасний стан збереження

Більшість об'єктів перебуває у стані від частково збережених до аварійних. Немирівський палац зберігся відносно добре, але зазнав значних трансформацій у XX столітті, що призвело до втрати первісних інтер'єрів [6]. Частина споруд садиби Грохольських використовується під інші потреби, парк фрагментарно реконструйований.

Дослідники наголошують, що основними проблемами є:

- відсутність системної реставрації;
- руйнування через неправильне використання;
- часткова втрата ландшафтної структури;
- обмежене фінансування;
- нестача фахових програм з ревіталізації [2].

Попри це, комплекси зберігають величезний культурний потенціал як туристичні, історичні та освітні об'єкти.

Висновки

Палацово-паркові комплекси Вінницької області XVIII-XIX століття репрезентують значний пласт культурної спадщини, який сформувався під впливом європейських стильових традицій та місцевих соціально-економічних умов. Їх архітектура відображає перевагу класицистичної композиції, гармонійне поєднання палацу та ландшафту, продумане функціональне зонування та розвинену садибну культуру.

Сучасний стан збереження таких комплексів потребує комплексного підходу, що включає реставрацію, адаптацію до сучасних потреб, розробку охоронних стратегій та ширше залучення культурно-освітніх програм. Ці об'єкти мають значний потенціал для розвитку туристичної сфери, регіональної ідентичності та освітнього простору, і їхнє збереження є важливою складовою культурної політики регіону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Хороша О. І. Архітектура класицистичних палацово-паркових комплексів Вінниччини кінця XVIII - початку XX століття. Дисертація. Львівська політехніка.
<https://old.lpnu.ua/research/disscoun/d-3505211/horosha-oksana-ivanivna>
2. Історико-архітектурне середовище Вінниччини: наукові матеріали ВНТУ.
<https://ir.lib.vntu.edu.ua/handle/123456789/31771>
3. Немирівський палац. Вікіпедія.
https://uk.wikipedia.org/wiki/Немирівський_палац
4. Палац Щербатової. Історичні та ботанічні відомості.
<https://etnosvit.com/uk/palats-hrafyni-shcherbatovoyi>
5. Садиба Грохольських (П'ятничани). Вінницький обласний краєзнавчий музей.
<https://vinnytsia-museum.in.ua>
6. Немирівський палац у XX столітті: трансформації та використання.
<https://vn.20minut.ua>

Балинська Анастасія Володимирівна - студентка групи БМ-23б, факультет будівництва, цивільної та екологічної інженерії, Вінницький національний технічний університет, Вінниця, e-mail: nastiabalynska@gmail.com.

Очеретний Володимир Петрович - канд. техн. наук, доцент кафедри будівництва, міського господарства та архітектури, Вінницький національний технічний університет, email: ocheretny@vntu.edu.ua.

Хороша Оксана Іванівна - кандидат архітектури, доцент кафедри будівництва, міського господарства та архітектури, Вінницький національний технічний університет, Вінниця, e-mail: korosha@vntu.edu.ua.

Balynska Anastasia V. - student of the BM-23b group, Faculty of Construction, Civil and Environmental Engineering, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, e-mail: nastiabalynska@gmail.com.

Ocheretny Vladimir P. - PhD, Associate Professor, Department of Construction, Urban Economy and Architecture, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, email: ocheretny@vntu.edu.ua

Khorosha Oksana - PhD, senior lecturer of department construction, urban and architectural Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, e-mail: korosha@vntu.edu.ua.